

Дейкун Микола

<https://orcid.org/0009-0005-1359-537X>

Scopus-Author ID 6602485287

Кандидат медичних наук, професор, професор кафедри біології,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(м. Чернігів, Україна) E-mail: deikun@ukr.net

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ, ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОПЕРАЦІОНАЛІЗАЦІЯ КЛЮЧОВИХ ПОНЯТЬ ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЙОГО СИСТЕМИ

У статті викладені результати дослідження еволюції та суперечливості трактувань спектру ключових понять сфери громадського здоров'я: «громадське здоров'я», «система громадського здоров'я», «громадське як охорона здоров'я» та їх вплив на формування національної системи громадського здоров'я в Україні. Дослідженням доведено, що відсутність порозуміння у трактуванні визначень ключових понять заважає формуванню національної ефективно діючої системи громадського здоров'я. Наголошується на розбіжностях визначень понять у законодавчих актах, наукових джерелах та міжнародних стандартах, що, в свою чергу, ускладнює розробку ефективних політик, планування ресурсів, міжгалузеву та міжсекторальну взаємодію, досягнення мети – стабілізація демографічної ситуації, збереження та зміцнення здоров'я населення країни.

На основі аналізу нормативно-правових документів (1991–2024), порівняння з міжнародними підходами (WHO, ЄС) та експертних оцінок обґрунтовано необхідність: гармонізації термінів з європейськими стандартами, розробки єдиного глосарію для законодавчих ініціатив, підвищення обізнаності фахівців про сучасні концепції. Дослідження доводить, що чіткість визначень є критично важливою для побудови ефективної системи громадського здоров'я, орієнтованої на стабілізацію демографічної ситуації, покращення здоров'я та задоволення потреб населення у всіх послугах сфери громадського здоров'я. Особливу увагу приділено впливу історичного контексту, євроінтеграційних вимог та сучасних викликів (війна, міграція) на формування термінології.

Ключові слова: громадське здоров'я, народжуваність, зміцнення здоров'я, тривалість життя, психічне здоров'я, колективне здоров'я.

Визначення проблеми. Чіткі визначення понять термінів – це основа для стратегії, ефективності функціонування, координації та оцінки ефективності системи громадського здоров'я. Вони запобігають семантичній плутанині та сприяють організації ефективно діючої системи громадського здоров'я, формулюванню мети, уникати дублювання функцій, забезпечують прозорість і сприяють довгостроковому покращенню демографічної ситуації та здоров'я населення [1; 2; 3; 4].

Якщо «громадське здоров'я» чи «охорона здоров'я», традиційно, з радянських часів, сприймається лише як «медична допомога», а не як комплекс всеохоплюючих соціальних, екологічних, освітніх та культурних заходів, система орієнтована на лікування, а не на профілактику – що призвело до кризи в демографічній ситуації, здоров'ї населення та перевантаження лікарень і зростання не обґрунтованих витрат на боротьбу з наслідками [5; 6; 7; 8; 9; 10].

Звичайні визначення не дають чіткого методичного орієнтиру для вирішення ключових проблем при створенні ефективної системи громадського здоров'я – потрібні нові, практично спрямовані концепції, чітке визначення понять термінів для спільного розуміння усіх учасників процесу, що запобігатиме плутанині та дублюванню, сприятиме розробці цілеспрямованих програм, довгостроковій ефективності системи, відповідальності і моніторингу, дасть можливість, порівнювати дані з іншими країнами, та розуміння, що громадське здоров'я це не лікування, а запобігання хворобам [11; 12; 13; 14; 15; 16].

Вважаємо, що в першу чергу, необхідно визначитись з наступними визначеннями: абстрактне визначення громадське здоров'я – це мета, система громадського здоров'я як функціонально структурне визначення – це інструмент та громадське здоров'я як охорона здоров'я – це процес.

Мета дослідження – розкрити теоретико-методологічне обґрунтування ключових термінів та понять сфери громадського здоров'я на основі системного підходу, принципів теорії соціальних систем.

Методи дослідження: історико-генетичний метод, системний аналіз, концептуальний аналіз, контент-аналіз нормативних документів, експертні оцінки, кейс-стаді, бібліометричний аналіз, дискурс-аналіз, SWOT-аналіз, логіко-семантичне моделювання, деліфський метод, сценарне прогнозування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теорія та практика визначення понять є невід'ємною складовою наукового пізнання та раціонального мислення, що сприяє глибшому розумінню світу та

ефективному вирішенню практичних завдань. Філософія здоров'я розширює традиційні медичні уявлення, пропонуючи цілісний погляд на людину та її благополуччя, що є ключовим для досягнення повноцінного та гармонійного життя.

Теоретичні аспекти визначення понять у сфері громадського здоров'я:

- аналіз сутності з метою виявлення істотних властивостей та характеристик об'єкта або явища, що відрізняють його від інших;
- абстрагування або відокремлення загальних рис об'єкта від несуттєвих деталей для формування загального уявлення про нього;
- узагальнення тобто об'єднання спільних властивостей різних об'єктів у єдине поняття, що відображає їхню спільну природу, тощо.

Практичні підходи до визначення понять:

- дедуктивний метод для виведення визначення шляхом логічного аналізу загальних принципів та їх застосування до конкретного випадку;
- індуктивний метод, як формування визначення на основі спостереження та аналізу окремих випадків, виявлення спільних рис та закономірностей;
- операціоналізація, тобто перетворення абстрактного поняття у конкретні, вимірювані показники, що дозволяють його емпіричне дослідження, тощо.

Враховуються основні аспекти філософського осмислення громадського здоров'я:

- соціокультурний контекст це поняття здоров'я людини формується під впливом культурних, етичних та соціальних норм, що визначають ставлення до тіла, хвороби та лікування;
- цілісність особистості тобто здоров'я людини розглядається як гармонійна єдність тіла, розуму та духу, де кожен компонент впливає на загальний стан людини;
- екзистенційний вимір означає, що здоров'я пов'язується з сенсом життя, свободою вибору та відповідальністю за власне буття, що відображає здатність людини реалізувати свій потенціал;
- духовний аспект здоров'я включає духовну складову, яка пов'язана з пошуком сенсу, моральними цінностями та внутрішньою гармонією [15].

Враховуються філософські підходи до розуміння громадського здоров'я які включають наступні підходи:

- натуралістичний підхід, що розглядає здоров'я як природний стан організму, що забезпечує його оптимальне функціонування;
- гуманістичний підхід підкреслює значення особистісного розвитку, самореалізації та соціальної взаємодії для досягнення здоров'я [16].

Поняття громадське здоров'я – науково обґрунтований підхід до охорони здоров'я популяції має глибоке історичне коріння, але його формалізація відбувалася поступово.

У результаті дослідження еволюції терміну громадське здоров'я виділені ключові етапи: античні витоки (V ст. до н.е. – V ст. н.е.): Гіппократ (V–IV ст. до н.е.); середньовіччя та відродження (X–XVII ст.): Чарльз-Едвард Вінслоу визначає громадське здоров'я як «мистецтво запобігання хворобам» через організовані зусилля суспільства; сучасне визначення (з XX ст.): 1948 р. ВООЗ включає принципи громадського здоров'я до своєї конституції, а у 1986 р. Оттавська хартія ВООЗ розширює поняття, додаючи соціальні детермінанти здоров'я тощо [12; 17].

Етапи формування поняття терміну *громадське здоров'я*:

- перший етап – передумови (до XIX ст.); античність: ізольовані санітарні практики; середньовіччя: церковні шпитали, міські санітарні правила;
- другий етап: зародження системного підходу (XIX ст.); 1848 р.: Public Health Act у Великій Британії – перший закон, що визнав державну відповідальність за здоров'я населення; заснування American Public Health Association (APHA) – першої професійної асоціації у цій галузі;
- третій етап: становлення терміну (початок XX ст.); 1916 р.: виходять праці Вінслоу (Charles-Edward A. Winslow), який визначив громадське здоров'я як: «науку та мистецтво запобігання хворобам, подовження життя та зміцнення здоров'я через організовані зусилля суспільства». Розвиток програм вакцинації та санітарного нагляду;
- четвертий етап: інституціоналізація; упровадження моделей соціальної медицини (наприклад, *Alma-Ata Declaration*, 1978); акцент на системах охорони здоров'я у глобальних стратегіях [12; 22; 23; 24; 33].

Сьогодні дефініція поняття терміну громадське здоров'я потребує комплексного, з позицій теорії систем, системного підходу та науки управління, вимог сучасного менеджменту та причинно наслідкового обґрунтування, підходу, що поєднує епідеміологію неінфекційних та інфекційних хвороб, політичну складову, соціальні науки, екологію, науку управління, поведінку та відношення кожного індивідуума до власного здоров'я, тощо.

Системний аналіз публікацій виявляє різноманітні трактування категорії «громадське здоров'я» у науковому дискурсі.

Громадське здоров'я з позицій теорії систем та системного підходу характеризується як складний, динамічний і взаємопов'язаний об'єкт дослідження, де здоров'я населення розглядається не як сума індивідуальних станів, а як результат функціонування міжгалузевої, міжсекторальної, багаторівневої

системи з безліччю елементів і оцінюється сукупністю індикаторів, що характеризують демографічну ситуацію та стан здоров'я населення.

Громадське здоров'я – сфера знань та організована діяльність суб'єктів системи громадського здоров'я щодо зміцнення здоров'я, запобігання хворобам, продовження тривалості активного та працездатного життя, а також заохочення до здорового способу життя через об'єднані зусилля всього суспільства.

Громадське здоров'я – це міждисциплінарна галузь науки і практики, яка спрямована на зміцнення, охорону та відновлення здоров'я населення шляхом організації, оцінки та реалізації заходів профілактики захворювань, вакцинації, продовження тривалості життя, поліпшення якості життя, а також усунення соціальних, екологічних факторів, що негативно впливають на здоров'я.

Громадське здоров'я в контексті охорони здоров'я це комплекс державних та регіональних, нормативно-правових, фінансово-економічних, соціально-оздоровчих, природоохоронних, біологічних, суспільних, санітарно-гігієнічних та медичних заходів, які реалізує державна система охорони здоров'я орієнтованих на збереження, зміцнення та відновлення здоров'я людини, збільшення тривалості її підвищення якості її життя, створення мотивованої потреби у людині бути здоровою і корисною суспільству [3; 5; 7; 10; 17; 25; 18; 19].

Проведений аналіз визначень терміну «громадське здоров'я» з літературних джерел відображають його багатогранність. Так, зокрема, існують різнопланові варіанти визначення:

1. Соціальне визначення: громадське здоров'я – це стан фізичного, психічного та соціального благополуччя населення, який досягається шляхом соціальної підтримки, доступності медичних послуг та створення сприятливих умов для здорового способу життя.

2. Управлінське визначення: громадське здоров'я – це система організаційних, нормативно-правових і стратегічних заходів, спрямованих на забезпечення здоров'я населення через ефективне управління ресурсами, моніторинг показників здоров'я та впровадження профілактичних програм.

3. Економічне визначення: громадське здоров'я – це система заходів, спрямованих на збереження здоров'я населення та підвищення економічної продуктивності суспільства шляхом зниження витрат на лікування, профілактики хвороб і забезпечення здорового робочого середовища.

4. Екологічне визначення: громадське здоров'я – це наука і практика захисту здоров'я населення шляхом збереження сприятливого довкілля, мінімізації впливу екологічних ризиків та адаптації до змін навколишнього середовища.

5. Державне (політичне) визначення: громадське здоров'я – це один із пріоритетних напрямів державної політики, що спрямований на формування здорового суспільства через ефективне законодавство, фінансування та міжсекторальну співпрацю.

6. Демографічне визначення: громадське здоров'я – це характеристика стану здоров'я населення, що визначається демографічними показниками, такими як рівень народжуваності, смертності, тривалість життя та захворюваність.

7. Освітнє визначення: громадське здоров'я – це процес формування культури здоров'я через освіту, інформування та підвищення обізнаності населення щодо профілактики захворювань і здорового способу життя.

8. Глобальне визначення: громадське здоров'я – це сукупність міжнародних ініціатив, стратегій та програм, спрямованих на забезпечення здоров'я людства шляхом боротьби з глобальними загрозами, такими як пандемії, забруднення довкілля та соціальна нерівність.

9. Інформаційне (цифрове) визначення: громадське здоров'я – це система збору, аналізу та використання даних про стан здоров'я населення для ухвалення ефективних рішень, розробки політик і впровадження програм охорони здоров'я.

10. Визначення громадського здоров'я як фах: громадське здоров'я як фах – це професійна діяльність, спрямована на вивчення, оцінку та управління факторами, що впливають на здоров'я населення, з метою профілактики захворювань, продовження тривалості життя та покращення якості життя шляхом застосування наукових, управлінських та практичних підходів у сфері охорони здоров'я.

11. Медичне визначення: громадське здоров'я – це наука і практика профілактики захворювань, продовження тривалості життя та зміцнення здоров'я населення шляхом організованих зусиль суспільства, системи охорони здоров'я та індивідуальної відповідальності [3; 5; 7; 10; 17; 18; 19].

Системний аналіз публікацій виявляє різноманітні акценти у різних трактуваннях. Зокрема, класичне визначення (С.Е.А. Winslow, 1920) акцентує на «організованих зусиллях суспільства», тоді як сучасні підходи (напр., В. Ляшко та В. Короленко, 2015) розширюють його до «системи політичних, економічних і медико-соціальних заходів», а окремі дефініції підкреслюють колективну відповідальність, профілактичну спрямованість, тощо [20].

Таким чином, відсутність уніфікованого визначення вказує на необхідність адаптації його концепції до сучасних умов, а *зазначена різноманітність визначень свідчить про динамічність категорії, що потребує уточнення в контексті сучасних викликів*, що спонукає до проведення подальших досліджень на сучасному етапі розвитку суспільства і стану громадського здоров'я.

Вважається найбільш вживаним у світі визначення громадського здоров'я яке належить Всесвітній організації охорони здоров'я (ВООЗ) та академічним джерелам: «Громадське здоров'я – це наука та мистецтво запобігання хворобам, продовження життя та покращення здоров'я через організовані зусилля

суспільства». Аналізуючи ключові аспекти та обґрунтування приходимо до висновку, що на той час інфекційні захворювання були на вершині глобального пріоритету в галузі охорони здоров'я.

Тому акцент, у профілактиці, робився на епідеміологію інфекційних хвороб, роботу медичних закладів і фахівців медиків, вакцинацію, санітарний контроль, просвітництво. А координація між урядом, лікарями, громадами та міжнародними організаціями, охоплення здоров'ям не окремих людей, а цілих груп, використання епідеміології, соціології, економіки, екології, тощо в контексті боротьби з інфекційними, епідемічно розповсюдженими хворобами. Звичайно це визначення відрізняється від визначення індивідуального здоров'я ВООЗ, оскільки акцентується на індивідуальних і колективних діях.

Неінфекційні захворювання і поведінкові фактори ризику, що їх зумовлюють, були, в той період, на дні. З часом це змінюється, на що вказує проведена у вересні 2011 року Організацією Об'єднаних Націй першого спеціального саміту Генеральної Асамблеї з проблеми неінфекційних захворювань [21].

Громадське здоров'я включає в себе міждисциплінарні підходи епідеміології, біостатистики, санітарного стану навколишнього середовища, здоров'я населення, охорони психічного здоров'я, економіки охорони здоров'я, державної політики, страхової медицини, медицини праці і медичних послуг та інші важливі розділи. У центрі уваги громадського здоров'я є поліпшення демографічної ситуації, здоров'я населення та якості життя шляхом профілактики захворювань [1; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 13; 14].

Стан громадського здоров'я та демографічна ситуація є відображенням розуміння й пріоритетів суспільства і держави. В Україні, на жаль, громадське здоров'я тривалий час залишалось поза увагою держави, суспільства та громадськості, що призвело до:

- зниження народжуваності та зростання загальної смертності, скорочення тривалості та погіршення якості життя, від'ємного показника природного приросту населення та негативного сальдо в міграційних процесах;

- невисокого рівня профілактики і лише невелика частина ресурсів спрямована на попередження захворювань;

- погіршення стану здоров'я населення за рахунок епідемічного розповсюдження неінфекційних захворювань.

Держава не створила надійних умов для стабілізації демографічної ситуації, збереження та зміцнення здоров'я людей, що в свою чергу, недбало відносяться до власного здоров'я і часто звертаються до лікарів лише тоді, коли уже мають хворобу, або, навіть не одну і хвороби прогресують.

Ознаками вище зазначеного є:

- зволікання держави щодо створення та розвитку Національної ефективно діючої системи громадського здоров'я в Україні;

- недооцінка важливості наукового обґрунтування розробки понять і термінів для створення ефективно діючих систем, особливо з огляду на теорію систем, системний підхід, сучасний менеджмент;

- недостатнє розуміння важливості здорового способу життя, шкідливих звичок, нерівномірного доступу до якісного харчування та низької рухової активності, що є загальними проблемами суспільства;

- слабка підтримка психічного здоров'я, особливо в умовах війни та соціальної нестабільності це стало особливо помітним;

- повільне зростання обізнаності громадян про значення соціальної, неспецифічної профілактики, здорового способу життя і вакцинації [1; 3; 4; 6; 7; 8; 9; 10; 11].

У результаті аналізу визначень з доступних джерел та власних досліджень запропоновано наступне визначення поняття терміну «абстрактне громадське здоров'я».

Абстрактне визначення: «Громадське здоров'я – це сукупність індикаторів, що характеризують демографічну ситуацію та стан здоров'я населення». Запропоноване визначення є дуже детальним і всебічним, що дозволяє охопити майже всі аспекти громадського здоров'я в контексті охорони здоров'я.

Визначення відповідає міжнародним рамкам в громадському здоров'ї та охороні здоров'я: набору принципів, стандартів, рекомендацій або обов'язкових норм, розроблених міжнародними організаціями для координації дій країн у сфері громадського здоров'я.

Для України це важливо і з точки зору гармонізації законодавства та адаптація норм ЄС для вступу; для отримання фінансової та технічної підтримки (програми ВООЗ, ЄС), для участі у глобальних дослідженнях.

Ключовим прикладом стала Служба громадського здоров'я США (U.S.A Public Health Service). Міжнародне закріплення поняття відбулося в післявоєнний період у контексті інституційної кооперації в рамках ООН, зокрема через діяльність ВООЗ та Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) [12].

Сучасне розуміння терміну «система громадського здоров'я» передбачає систему функціонально структурній устрій та діяльність якої спрямована на забезпечення сталого розвитку суспільства через стабілізацію демографічної ситуації, подовження тривалості та підвищення якості життя, зменшення ризиків для здоров'я й включає компоненти: епідеміологічний нагляд; розробку та впровадження програм, спрямованих на підвищення рівня народжуваності й зниження рівня смертності, запобігання виникненню і поширенню неінфекційних та інфекційних захворювань; експертизу законодавства щодо впливу його реалізації на демографічну ситуацію та стан громадського здоров'я; міжгалузеву та міжсекторальну; оперативне реагування на сучасні виклики та кризи, що негативно впливають на демографічну ситуацію в усіх сферах життєдіяльності людини.

Створення системи громадського здоров'я незалежної України, започаткована з моменту здобуття незалежності коли у 1992 році був прийнятий Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я». У 1996 році прийнята Конституція України де в ст. 3 записано: «Людина, її життя та здоров'я, ... визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» та у ст. 49 «Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування» [25].

Наступними реальними кроками для створення системи громадського здоров'я України послужили:

- розпорядження Кабінету Міністрів України від 2.09.2015 р. № 909-р «Питання Міністерства охорони здоров'я» та Наказ МОЗ України від 18.09.2015 р. № 604 «Про утворення державної установи «Центр громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України»;

- прийняття Верховною Радою України 19 жовтня 2017 року № 2168-VIII Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» і введений в дію з 1 квітня 2019 року;

- розпорядження КМУ від 24 жовтня 2018 року № 710-р. Про схвалення Стратегії «Здоров'я у всіх політиках» (Health in All Policies, HiAP);

- Указ Президента України № 722/2019 від 30 вересня 2019 року офіційно затверджена Стратегія сталого розвитку в Україні («Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року»);

- розпорядження КМУ від 17 січня 2025 р. № 34-р Про схвалення Стратегії розвитку системи охорони здоров'я на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках [26; 29; 30; 31; 32].

Побудова системи громадського здоров'я в Україні є складним та багатогранним процесом, який може породити різноманітні внутрішні конфлікти інтересів. Для успішного створення та функціонування системи громадського здоров'я в Україні необхідно враховувати всі ці потенційні конфлікти інтересів і шукати шляхи їх врегулювання через прозорі механізми прийняття рішень, участь громадськості та незалежних експертів. Наводимо деякі з них:

1. Відсутність порозуміння у визначеннях понять термінів – це основа для стратегії, координації, ефективності функціонування та оцінки ефективності системи громадського здоров'я. Вони сприяють організації ефективно діючої системи громадського здоров'я, формулюванню мети, уникнути дублювання функцій та семантичної плутанини, забезпечують прозорість і сприяють довгостроковому покращенню демографічної ситуації та здоров'я населення.

2. Конфлікти між державними органами: різні міністерства та державні установи, відповідальні за громадське здоров'я, соціальні послуги, екологію, освіту тощо, можуть мати різні пріоритети, стратегії та підходи до вирішення проблем. Це може призводити до суперечок щодо розподілу ресурсів, визначення політики і практик, а також у випадку взаємодії між національними та місцевими органами влади.

3. Конфлікти між інтересами приватних компаній та держави: у процесі розбудови інфраструктури громадського здоров'я можуть виникати інтереси різних учасників, які можуть прагнути отримати більше фінансування або вигоди від певних політик. Це може призводити до лобізму, корупції чи нерівномірного розподілу державних коштів.

4. Конфлікти інтересів між представниками системи громадського здоров'я, представниками медичної сфери та політиками. Предметом конфлікту може бути – чому віддавати перевагу – профілактиці чи лікуванню, кому віддавати перевагу інтересам здорових людей чи інтересам пацієнтів, між фахівцями з громадського здоров'я, медиками та політиками, які можуть бути орієнтовані на економічну вигідність або політичний капітал.

5. Системно не використовується, у сфері громадського здоров'я в Україні, державно-приватне партнерство (ДПП), коли держава і приватний сектор спільно реалізують проекти, що мають суспільно важливе значення, хоча законодавчо це цілком можливо [34].

6. Міжнародні інтереси і зовнішнє фінансування: якщо Україна отримує міжнародну допомогу для розвитку системи громадського здоров'я, це може створювати конфлікти інтересів між урядом і міжнародними організаціями щодо пріоритетів використання коштів, управління проектами або дотримання міжнародних стандартів.

7. Конфлікти між регіональними та центральними інтересами: регіональні органи управління можуть мати свої власні пріоритети, що відрізняються від загальнодержавних цілей. Це може призвести до суперечок щодо того, які заходи повинні бути прийняті, та як повинні розподілятися ресурси між різними регіонами.

8. Соціальні та етичні конфлікти: внутрішні конфлікти інтересів можуть виникнути, коли різні соціальні групи мають різні погляди на пріоритети громадського здоров'я, наприклад, стосовно запровадження профілактики за рахунок корекції способу життя людей, обмежень на шкідливі звички чи інші суспільно важливі ініціативи, екологія, умови праці, побутові умови, вакцинація.

9. Конфлікти інтересів у фінансуванні та розподілі ресурсів: у процесі розбудови системи громадського здоров'я можуть виникати суперечки щодо того, як правильно розподілити фінансування серед різних напрямків.

10. Практичне значення філософії громадського здоров'я яке базується на філософському осмисленні здоров'я людини, сприяє глибшому розумінню його багатовимірності та комплексності, що, в свою чергу, впливає на розробку ефективних стратегій підтримки та покращення здоров'я як окремої людини, так і суспільства в цілому.

Громадське здоров'я є багатогранною категорією, яка охоплює соціальні, функціональні, рухові, психічні та духовні аспекти життя людини. Його вивчення та підтримка вимагають міждисциплінарного підходу, що об'єднує знання та методи різних галузей науки та практики.

Міждисциплінарний підхід передбачає співпрацю фахівців з різних сфер для комплексного розуміння та вирішення питань, пов'язаних зі здоров'ям. Такий підхід дозволяє враховувати різноманітні фактори, що впливають на здоров'я, та розробляти ефективні стратегії його збереження, зміцнення та покращення [3; 4; 5; 6; 7; 10; 13; 16; 17; 18; 19; 32].

Висновки з дослідження і перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, на підставі аналітичних даних визначень з доступних джерел та власних досліджень запропоновано наступне визначення поняття терміну «система громадського здоров'я» – це збалансований комплекс взаємодіючих структур державної влади всіх рівнів, приватного сектора, громадських організацій та міжнародних інституцій, діяльність якого спрямована на стабілізацію демографічної ситуації, попередження захворювань, збереження, зміцнення, відновлення здоров'я та поліпшення якості життя населення». Визначена роль системи громадського здоров'я створює політику «Здоров'я у всіх політиках», формує умови для зміцнення здоров'я всіх (колективне здоров'я) та кожного (індивідуальне здоров'я), забезпечує запобігання хворобам, здійснює моніторинг та оцінку детермінант здоров'я, просвіту, профілактику, мобілізує ресурси суспільства для колективного та індивідуального блага.

References

1. Дейкун М. П. Основні положення концепції функціонально-структурної реорганізації системи охорони здоров'я населення Чернігова. *Лікарська справа*. 2000. № 1. С. 111–114.
Deikun, M. P. (2000). *Osnovni polozhennia kontseptsii funktsionalno-strukturnoi reorhanizatsii systemy okhorony zdorovia naseleння Chernihova* [Key provisions of the concept of functional and structural reorganization of the healthcare system in Chernihiv]. *Likarska sprava – Medical practice*. 1. 111–114. [in Ukrainian].
2. Дейкун М. П. З досвіду логіко-математичного обґрунтування вибору варіанта моделі системи охорони здоров'я великого міста. *Лікарська справа*. 2000. № 6. С. 117–120.
Deikun, M. P. (2000). *Z dosvidu lohiko-matematychnoho obhruntuvannia vyboru varianta modeli systemy okhorony zdorovia velykoho mista* [From the experience of logical and mathematical justification of the choice of a healthcare system model for a large city]. *Likarska sprava – Medical practice*. 6. 117–120. [in Ukrainian].
3. Дейкун М. П. Про визначення понять окремих термінів (категорій), що використовуються в галузі охорони здоров'я. *Вісник Чернігівського державного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. 2002. № 16. С. 7–8.
Deikun, M. P. (2002). *Pro vyznachennia poniat okremykh terminiv (katehori), shcho vykorystovuiutsia v haluzi okhorony zdorovia* [On the definition of certain terms (categories) used in the field of healthcare]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo universytetu imeni T. H. Shevchenka. Seriya: Pedagogichni nauky – Bulletin of T. G. Shevchenko Chernihiv State University. Series: Pedagogical Sciences*. 16. 7–8. [in Ukrainian].
4. Дейкун М. П. Обґрунтування моделей реорганізації та управління системи охорони здоров'я в Україні населення міста: автореф. дис. ... канд мед. наук: 14.02.03. Національний медичний ун-т ім. О. О. Богомольця. Київ, 2002. 18 с.
Deikun, M. P. (2002). *Obgruntuvannia modelei reorhanizatsii ta upravlinnia systemy okhorony zdorovia v Ukraini naseleння mista* [Justification of models for reorganizing and managing the healthcare system in Ukraine for the city's population]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv, Ukraine. 18. [in Ukrainian].
5. Дейкун М. П. Науково-практичне обґрунтування тлумачень та понять, що використовують в організації системи охорони здоров'я населення. *Лікарська справа*. 2003. № 5–6. С. 116–121.
Deikun, M. P. (2003). *Naukovo-praktychne obgruntuvannia tлумachen ta poniat, shcho vykorystovuiut v orhanizatsii systemy okhorony zdorovia naseleння* [Scientific and practical justification of interpretations and concepts used in the organization of the public health system]. *Likarska sprava – Medical practice*. 5–6. 116–121. [in Ukrainian].
6. Слабкий Г. О. Громадське здоров'я як наукова спеціальність. *Архів офтальмології України*. 2017. № 1. С. 15–19.
Slabkyi, H. O. (2017). *Hromadske zdorovia yak naukova spetsialnist* [Public health as a scientific specialty]. *Arkhiv oftalmologii Ukrainy – Archive of Ophthalmology of Ukraine*. 1. 15–19. [in Ukrainian].
7. Шафранський В. В. Медико-соціальне обґрунтування системи громадського здоров'я в Україні: автореф. дис. ... д-ра мед. наук: 14.02.03. Київ, 2018. 28 с.
Shafranskiy, V. V. (2018). *Medyko-sotsialne obgruntuvannia systemy hromadskoho zdorovia v Ukraini* [Medical and social justification of the public health system in Ukraine]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv, Ukraine. 28. [in Ukrainian].
8. Дейкун М. Законодавче забезпечення організації та функціонування системи громадського здоров'я. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. Чернігів: НУЧК, 2024. Вип. 25 (181). С. 210–218.
Deikun, M. (2024). *Zakonodavche zabezpechennia orhanizatsii ta funktsionuvannia systemy hromadskoho zdorovia* [Legislative support for the organization and functioning of the public health system]. *Visnyk Natsionalnogo universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T. H. Shevchenka. Seriya: Pedagogichni nauky* –

- Bulletin of the T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium». Series: Pedagogical Sciences.* Chernihiv, Ukraine: NUChK. 25 (181). 210–218. [in Ukrainian].
9. Носко М., Дейкун М., Носко Ю. Обґрунтування сучасних підходів до дефініції поняття терміну «Здоров'я». *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки.* Чернігів: НУЧК, 2025. Вип. 31 (187). С. 382–389.
Nosko, M., Deikun, M., Nosko, Yu. (2025). Obgruntuvannya suchasnykh pidkhodiv do definitsii poniattia terminu «Zdorovia» [Justification of modern approaches to defining the concept of «Health»]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T. H. Shevchenka. Seriya: Pedahohichni nauky – Bulletin of the T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium». Series: Pedagogical Sciences.* Chernihiv, Ukraine: NUChK. 31 (187). 382–389. [in Ukrainian].
 10. Дейкун М. Підходи до формування національної системи громадського здоров'я через стратегію «Здоров'я у всіх політиках». *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки.* Чернігів: НУЧК, 2025. Вип. 31 (187). С. 356–363.
Deikun, M. (2025). Pidkhody do formuvannya natsionalnoi systemy hromadskoho zdorovia cherez stratehiu «Zdorovia u vsikh politykakh» [Approaches to the formation of a national public health system through the «Health in All Policies» strategy]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T. H. Shevchenka. Seriya: Pedahohichni nauky – Bulletin of the T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium». Series: Pedagogical Sciences.* Chernihiv, Ukraine: NUChK. 31 (187). 356–363. [in Ukrainian].
 11. Дейкун М. Проблеми і перспективи підготовки фахівців з громадського здоров'я та їх працевлаштування. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки.* Чернігів: НУЧК, 2025. Вип. 31 (187). С. 221–228.
Deikun, M. (2025). Problemy i perspektyvy pidhotovky fakhivtsiv z hromadskoho zdorovia ta yikh pratsvelashtuvannya [Problems and prospects for training public health specialists and their employment]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T. H. Shevchenka. Seriya: Pedahohichni nauky – Bulletin of the T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium». Series: Pedagogical Sciences.* Chernihiv, Ukraine: NUChK. 31 (187). 221–228. [in Ukrainian].
 12. Detels, R., Gulliford, M., Karim, Q. A., & Tan, C. C. (Eds.). (2015). Oxford textbook of global public health (6th ed.). Oxford University Press. Retrieved from: <https://doi.org/10.1093/med/9780199661756.001.0001>.
 13. Колісник В. О. Громадське здоров'я та охорона здоров'я: монографія. Київ: 2020. 250 с.
Kolisnyk, V. O. (2020). Hromadske zdorovia ta okhorona zdorovia: monohrafiia [Public health and healthcare: monograph]. Kyiv, Ukraine. 250. [in Ukrainian].
 14. Система громадського здоров'я в Україні: виклики та реформи. *Здоров'я суспільства.* 2023. № 4. С. 12–20.
Systema hromadskoho zdorovia v Ukraini: vyklyky ta reformy [The public health system in Ukraine: challenges and reforms]. (2023). *Zdorovia suspilstva – Public health.* 4. 12–20. [in Ukrainian].
 15. Тонконогий В. М. Системний аналіз: навч. посіб. / Укл.: В. М. Тонконогий, В. О. Вайсман, Л. В. Бовнегра, К. Г. Кіркопуло. Одеса: Нац. ун-т «Одеська політехніка», 2022. 84 с.
Tonkonohyi, V. M. (2022). Systemnyi analiz: navch. posib [System analysis: textbook]. V. M. Tonkonohyi, V. O. Vaisman, L. V. Bovnehra, K. H. Kirkopulo (compilers). Odesa, Ukraine: Nats. un-t «Odeska politekhnika». 84. [in Ukrainian].
 16. Загальна теорія здоров'я та здоров'язбереження: колективна монографія / за заг. ред. проф. Ю. Д. Бойчука. Харків: Вид. Рожко С. Г., 2017. 488 с.
Boichuk, Yu. D. (Ed.) (2017). Zahalna teoriia zdorovia ta zdoroviazberezhennia: kolektyvna monohrafiia [General theory of health and health preservation: collective monograph]. Kharkiv, Ukraine: Vyd. Rozhko S. H. 488. [in Ukrainian].
 17. Терміни в системі громадського здоров'я. Термінологічний словник. Перша частина. Колектив авторів (Слабкий Г.О., Миронюк І.С., Брич В.В., та ін.). Ужгород, 2020. 149 с.
Slabkyi, H. O., Myroniuk, I. S., Markovych, V. P., Brych, V. V., Bilak-Lukianchuk, V. I., Kruchanytsia, V. V. ... & Levko, L. V. (2020). Terminy v systemi hromadskoho zdorovia. Terminolohichni slovnyk [Terms in the public health system. Terminology dictionary]. Uzhhorod, Ukraine. 1. 149. [in Ukrainian].
 18. Терміни в системі громадського здоров'я. Термінологічний словник. Третя частина. Колектив авторів (Слабкий Г.О., Миронюк І.С., Брич В.В., та ін.). Ужгород, 2020. 70 с.
Slabkyi, H. O., Myroniuk, I. S., Brych, V. V., Bilak-Lukianchuk, V. I., Markovych, V. P., Kruchanytsia, V. V. & Levko, L. V. (2020). Terminy v systemi hromadskoho zdorovia. Terminolohichni slovnyk [Terms in the public health system. Terminology dictionary]. Uzhhorod, Ukraine. 3.70. [in Ukrainian].
 19. Орешко О. Українська медична термінологія (розвиток і сучасний стан). Брно: MASARYKOVA UNIVERZITA, 2010. 146 с. URL: https://is.muni.cz/th/110609/ff_m/diplom_00.pdf (дата звернення: 10.04.2025).
Oreshko, O. (2010). Ukrainska medychna terminolohiia (rozvytok i suchasnyi stan) [Ukrainian medical terminology (development and current status)]. Brno, Czech Republic: MASARYKOVA UNIVERZITA. 146. Retrieved from: https://is.muni.cz/th/110609/ff_m/diplom_00.pdf [in Ukrainian].
 20. Словники та енциклопедії з медицини і суміжних галузей знань у фонді Національної наукової медичної бібліотеки України: наук.-допом. бібліогр. покажч. / ННМБУ; [наук. ред. Остапенко Т. А.;

- упоряд. Самчук Л. І.; наук. консультанти: Нечаїв С. В., Макаренко А. В.; авт. вступ. ст.: Ганіткевич Я. В., Нечаїв С. В.; пер. Шарий О. М.; ред. Бортник Н. М.]. Київ: 2024. 356 с.
Natsionalna naukova medychna biblioteka Ukrainy. (2024). Slovnyky ta entsyklopedii z medytsyny i sumizhnykh haluzei znan u fondi Natsionalnoi naukovoï medychnoi biblioteki Ukrainy: nauk.-dopom. bibliohr. pokazhch [Dictionaries and encyclopedias on medicine and related fields of knowledge in the collection of the National Scientific Medical Library of Ukraine: scientific and auxiliary bibliographic index]. Kyiv, Ukraine. 356. [in Ukrainian].
21. Ляшко В. І., Короленко В. А. Про громадське здоров'я: монографія. Київ: Видавництво «Медицина». 2015. 250 с.
Liashko, V. I., Korolenko, V. A. (2015). Pro hromadske zdorovia: monohrafiia [On public health: monograph]. Kyiv, Ukraine: Vydavnytstvo «Medytsyna». 250. [in Ukrainian].
 22. Громадське здоров'я: проблеми та перспективи розвитку: збірник матеріалів тез науково-практичної конференції (з міжнародною участю) / за ред. І. В. Гущука, А. Ю. Гільман, Г. В. Крайчинської, В. В. Максимчука, М. С. Романова та ін. Острого: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2018. 226 с.
Hushchuk, I. V., Hilman, A. Yu., Kraichynska, H. V., Maksymchuk, V. V., Romanov, M. S. et al. (Eds.). (2018). Hromadske zdorovia: problemy ta perspektvyu rozvytku: zbirnyk materialiv tez naukovo-praktychnoi konferentsii (z mizhnarodnoiu uchastiu) [Public health: problems and prospects for development: collection of materials from a scientific and practical conference (with international participation)]. Ostroh, Ukraine: Vydvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». 226. [in Ukrainian].
 23. Міністерство охорони здоров'я України. Розвиток системи охорони здоров'я в Україні: історія та сучасність: монографія / авт. кол.: І. І. Петров, О. О. Сидоренко та ін.; за ред. І. І. Петрова. Київ: МОЗ України, 2017. 150 с.
Petrov, I. I., Sydorenko, O. O. et al. (2017). Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy. Rozvytok systemy okhorony zdorovia v Ukraini: istoriia ta suchasnist: monohrafiia [Ministry of Health of Ukraine. Development of the healthcare system in Ukraine: history and present day: monograph]. I. I. Petrov (Ed.). Kyiv, Ukraine: MOZ Ukrainy. 150. [in Ukrainian].
 24. Ministère des Affaires étrangères de la France. (1852). Procès-verbaux de la Conférence sanitaire internationale : ouverte à Paris le 27 juillet 1851. Tome I. Paris : Imprimerie nationale.
 25. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (дата звернення: 10.04.2025).
Konstytutsiia Ukrainy: vid 28.06.1996 № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine: dated 28 June 1996 No. 254k/96-VR]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> [in Ukrainian].
 26. Питання Міністерства охорони здоров'я: Розпорядж. Каб. Міністрів України від 02.09.2015 № 909-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-2015-р#Text> (дата звернення: 15.04.2025).
Pytannia Ministerstva okhorony zdorovia: Rozporiadzh. Kab. Ministriv Ukrainy vid 02.09.2015 № 909-r [Ministry of Health issue: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 02.09.2015 No. 909-r]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-2015-р#Text> [in Ukrainian].
 27. Про утворення державної установи «Центр громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України»: Наказ МОЗ України від 18.09.2015 №604. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0604282-15#Text> (дата звернення: 15.04.2025).
Pro utvorennia derzhavnoi ustanovy «Tsentr hromadskoho zdorovia Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy»: Nakaz MOZ Ukrainy vid 18.09.2015 №604 [On the establishment of the state institution «Public Health Center of the Ministry of Health of Ukraine»: Order of the Ministry of Health of Ukraine dated September 18, 2015, No. 604]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0604282-15#Text> [in Ukrainian].
 28. Про схвалення Концепції розвитку системи громадського здоров'я: Розпорядж. Каб. Міністрів України від 30.11.2016 № 1002-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-2016-р#Text> (дата звернення: 15.04.2025).
Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku systemy hromadskoho zdorovia: Rozporiadzh. Kab. Ministriv Ukrainy vid 30.11.2016 № 1002-r [On approval of the Concept for the Development of the Public Health System: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 30, 2016, No. 1002-r]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-2016-р#Text> [in Ukrainian].
 29. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення: Закон України від 19.10.2017 № 2168-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text> (дата звернення: 12.04.2025).
Pro zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo realizatsii Kontseptsii rozvytku systemy hromadskoho zdorovia: Rozporiadzh. Kab. Ministriv Ukrainy vid 18.08.2017 № 560-r [On state financial guarantees for medical care for the population: Law of Ukraine dated October 19, 2017, №. 2168-VIII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text> [in Ukrainian].
 30. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні: Розпорядж. Каб. Міністрів України від 03.10.2018 № 710-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-р#Text> (дата звернення: 12.04.2025).
Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku hromadianskoi osvity v Ukraini: Rozporiadzh. Kab. Ministriv Ukrainy vid 03.10.2018 № 710-r [On the approval of the Concept for the Development of Civic Education in Ukraine:

- Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 3, 2018, No. 710-r]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-p#Text> [in Ukrainian].
31. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 12.04.2025).
Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 30.09.2019 № 722/2019 [On Ukraine's Sustainable Development Goals for the period up to 2030: Decree of the President of Ukraine No. 722/2019 dated 30 September 2019]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> [in Ukrainian].
32. Про систему громадського здоров'я: Закон України від 06.09.2022 № 2573-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text> (дата звернення: 10.04.2025).
Pro systemu hromadskoho zdorovia: Zakon Ukrainy vid 06.09.2022 № 2573-IX [On the public health system: Law of Ukraine dated 06.09.2022 No. 2573-IX]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text> [in Ukrainian].
33. Ібн Сіна (Авіценна). Канон лікарської науки: уривки / пер. з араб. І. П. Захарченко. Київ: КМ Academia, 2008. 240 с.
Ibn Sina (Avitsenna). (2008). Kanon likarskoï nauky: uryvky [Canon of medical science: excerpts]. (I. P. Zakharchenko, Trans.). Kyiv, Ukraine: КМ Academia. 240. [in Ukrainian].
34. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 № 2404-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text> (дата звернення: 12.04.2025).
Pro derzhavno-pryvatne partnerstvo: Zakon Ukrainy vid 01.07.2010 № 2404-VI [On public-private partnerships: Law of Ukraine No. 2404-VI dated July 1, 2010]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text> [in Ukrainian].

Deikun Mykola

<https://orcid.org/0009-0005-1359-537X>
Scopus-Author ID 6602485287

Candidate of Medical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Biology,
National University «Chernihiv Collegium» named after T. H. Shevchenko
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: deikyn@ukr.net

CONCEPTUAL FOUNDATIONS, DEFINITIONS, AND OPERATIONALIZATION OF KEY PUBLIC HEALTH CONCEPTS IN THE PROCESS OF SYSTEM FORMATION AND FUNCTIONING

The article presents the findings of a study on the evolution and conflicting interpretations of key concepts in the field of public health: «public health», «public health system», «public as health care» and their impact on the formation of a national public health system in Ukraine. The study proves that the lack of consensus in interpreting these key concepts hinders the development of an effective national public health system. It highlights discrepancies in the definitions of these concepts across legislative acts, scholarly sources, and international standards, which, in turn, complicates the development of effective policies, resource planning, cross-sectoral and intersectoral collaboration, and the achievement of the ultimate goal—stabilizing the demographic situation, preserving, and strengthening the health of the country's population.

Based on an analysis of legal and regulatory documents (1991–2024), comparisons with international approaches (WHO, EU), and expert assessments, the study justifies the need to: harmonize terminology with European standards; develop a unified glossary for legislative initiatives; raise professionals' awareness of modern concepts.

The research demonstrates that clear definitions are critically important for building an effective public health system aimed at stabilizing the demographic situation, improving health, and meeting the population's needs for all public health services. Special attention is paid to the influence of historical context, European integration requirements, and modern challenges (war, migration) on the formation of terminology.

Keywords: *public health, birth rate, health promotion, life expectancy, mental health, collective health.*

Стаття надійшла до редакції 15.06.2025 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор **Носко М. О.**